

13783

ціялістів-Революціонерів.

тьбою здобудем ми право своб!"

К. Реннер

Проблеми Сходу.

(Національне питання на Сході.)

Переклад з німецького.

Друк і наклад партійної друкарні.
1915.

Партія Українських Соціялістів-Революціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

К. Реннер.

П р о б л є м и С х о д у.

(Національне питання на Сході.)

Переклад з німецького.

**Друк і наклад партійної друкарні.
1915.**

Карл Реннер.

Проблеми Сходу.

Ще один круг питань вимагає відповіді, щоби всі причини сеї світової війни були основно обговорені. 1) Нераз вже було стверджено в „Kampf-і“, що ся війна на Сході не є того самого рода, що війна Заходу, що особливо Росія не веде імперіялістичної війни. Російський капітал зовсім не є ще досить великий і сильний, щоби заосмотрювати цілий ринок збуту, який отвирає російське царство для своїх товарів, він не потребує шукати сфери вкладів поза границями сеї найбільшої в світі господарської області. Експанзивне змаганє Росії не є імперіялістичної натури. Те саме відноситься до Туреччини, балканських держав, і почасти також до Австро-Угорщини. Інший закон є пружиною подій на Сході, як на Заході.

Але з запереченя такої однородности не виходить ще зовсім, щоби їх причини не впливали з економічного життя. Поверховний суд справляється швидко і заключає: Коли зі становища Росії ітд. ведеться не імперіялістична економічна війна, то певно чисто політична, чисто національна, чисто

релігійна війна! І як завсїгда є бездумний круг читачів готовий брати костюм за трагіка, плащ за пророка.

В минулій добі капіталізму мала соціяльна демократія до діла з відношенєм капіталу до капіталу і капіталу до праці внутр держав і внутр нації, вона вияснила теоретично се відношенє і старала ся змінити його практично. Нині в війні і загалом в будуччині, коли капітал одної держави як одиниця фінансового капіталу міряєть ся з такою самою одиницею другої держави, коли на дневнім порядку стоїть і удержить ся далі економічне відношенє держав і народів до себе, потребує соціяльна демократія як найконечнійше теоретичного розслідження відношеня господарської залежности поміж державами і народами. Те, що вже нині є розсліжене для одиниць і клас в рамках держав, мусить бути розліжене при помочи і на основі осягнених дотепер здобутків для народів і держав. Очевидно сеї роботи не може виконати один і в одній статі. Хочемо спробувати дати кілька методичних натяків.

I. Відносини господарської залежности держав і народів.

Імперіялізм є конкуренцією рівно сильних і однородних капіталізмів: конкуренцією за ринки збуту для фабрикантів, за ринки набування для сирих матеріялів, конкуренцією за області вкладів позичкового і промислового капіталу, конкуренцією

при помочи політичних, державних засобів сили в цілі монополістичного опановання.

Тому, що особливо сирі матеріали є розділені поміж поодинокі місця і підсоня земної поверхні, спричинює кожний такий монополь найгіршу за-висимість конкурента (так Німеччини відносно бавовни); тому, що вкінці торговельні шляхи і морські дороги є на найбільш чутливих місцях змонополізовані (Англія розпоряджає найважні-шими морськими шляхами: Суєз, Гібральтар, Аден, Канал Ляманш, Туреччина Дарданелями), спри-чинює таке опановане доріг само стан неволі, або, як хто хоче, волі до відкликання або услівного засудження на господарську смерть. Отсі причини війни є імперіялістичної натури, отсі відносини залежності, які під карою безпереривних воєн вимагають інтернаціонального правного порядку, були вже обговорені.

Окрім залежності рівних від себе є однак ще друга, більше відома і також лекше зрозуміла, залежність слабшого від сильного, підростаючого від дорослого, недозрілого від перезрілого. Всі держави Сходу є економічно залежні і політично загрожені Заходом. Тільки нехай буде з гори відомим, що вони попадають чим раз глибше в вир капіталістичного розвою і дізнають з тої причини внутрішних потрясень, які між иншим спричинили війну на Сході. Постараємо ся приглянути ся їм.

А. Господарська залежність одного народу або держави від другої прибирає на різних госпо-дарських ступнях ріжну форму, вона була иншою,

як нині, передовсім в передкапіталістичних часах. Як довго на людській господарці витискало своє п'ятно феодалне або станове земельне володіння, завершувалося політичне здобування і підбивання економічно в тій формі, що пануюча класа побідного народу або проганяла місцевих земельних власників і настановляла на їх місце своїх людей або так, що перемінювала вільних дотепер мужиків в невольників. Так Вільгельм Здобувець наділив по 1066 нормандських баронів і лицарів англійськими графствами і міщанськими добрими, задивляючись дрібне число здобувців виконувало земельне володіння над мільйонами підданих і опановувало в той спосіб цілу Англію. Отся класа панів злилася в кількох століттях з опанованою англосаксонською народною масою в одну націю, а нормансько-французький діалект з англо-саксонським говором в одну англійську мову, а прибрана вітчизна здобувців, Нормандія, затратила ся для них пізніше. Разом з тим зникло почуття чужого пановання у пануючих і опанованих.

Однак не все так було. В подібний спосіб підбила Англія Ірландію, англійські барони стали земельними панами Ірландії і зробили ірландський наріз собі підданим. Хоча Ірландці прийняли скоро англійську мову, а з тим після звичайного розуміння забракло підстави до національного противенства, лишилися Ірландці в невмолімій ворожнечі до своїх англійських гнобителів. Причиною сього є те, що земельний пан остав Англійцем, жив в Англії і володів краєм здалека. Економічне противенство

впрост спиняло релігійне зєдиненє, а наслідком того противенства остали Ірляндці католиками, а релігійна різниця стала засобом удержання і увіковічення противенства.

Ту саму форму прибрав гнет Чехів по битві під Білою Горою: чеських панів винято з під права, а земельні власности розділено в нагороду повіренникам цісаря. В подібний спосіб держала угорська шляхта під своїм панованєм цілу Угорщину. Так як земельний пан є одиноким представником політичних прав (*populus*), а підданий або крєпак стоїть на рівні з річю (*plebs*), носить держава національний характер земельного пана, а мова плебсу є рівнодушна. Для того факт, що в Ірляндії сам нарід був кельтійський, в Угорщині крім угорського також словацький — румунський і полудневословянський, в Польщі окрім польського також литовський, український і білоруський не дійшов зовсім політично до свідомости або до значіння, держава була там англійська, малярська і польська. В подібний спосіб заняли османські Турки Балкан; турецькі войовники стали бєгами і агами сербських, румунських і болгарських мужиків, мова і релігія яких була для держави така байдужа, що ніхто не завдавав собі навіть труду її угнітати.

Від хвилі упадку земельного володіння і знесення підданства починає доперва мова і релігія бувших кріпаків проявляти ся на зверх і ділати. Разом з тим прибирає боротьба проти земельного володіння в тих краях характер національної

і релігійної боротьби. Там, де політичне земельне володіння переіншується в міщанську земельну власність, тратить вправді се противенство своєю остротою, але мимо того існує далше, коли чужинці або чужомовні елементи в великій кількості посідають в краю землі та відбирають або зменшують народній масі перший і найважніший засіб до творення національного капіталу, ґрунтову ренту. Країна, яка віддає чужинцям свою ґрунтову ренту, як Ірляндія, є засуджена на господарський застій, хоча-б політично була самостійна. Одно з найстарших і найприкріпленіших капіталістичних відношень залежності існує власне між державою земельної власності і державою, яка платить ренту. Усунути його можна хіба лиш в революційній дорозі, через експропріацію, або в легальній дорозі через поступенну зміну чужих земельних власників²⁾, се є нині типічне відношене залежності з перед капіталістичної доби, перша форма колоніального визиску. Назвемо її аграрною колонією.

Б. Капіталістичне відношене залежності в тіснійшій розуміню дасть ся найліпше поділити після форм капіталу (позичковий капітал, торговельний капітал, промисловий капітал).

Позичковий (процентний) капітал витворює поміж двома державами всі ступні залежності від переходового звязання до постійного підчинення і невільності покорення. Правильно йде довжна держава політично слідом за вірительною державою, однак так як всі капіталістичні відносини є двосторонні,

може в відповідних обставинах віритель стати дріжучим невільником свого довжника.

В відносини довжника попадає або сама держава через свої позички, уділені приватними капіталістами вірителя (так російська держава супроти Франції), або також народне господарство одної держави до господарства другої. В тім остатнім випадку працюють банки, кредитні заведення, промислові підприємства і земельні власники при помочи оборотового капіталу (вкладки, акції, гіпотеки і т. и.), які одержують з заграниці (Так Угорщина в відношеню до Австрії). — Задовжене в такий спосіб народне господарство побирає і задержує для себе земельну ренту і зиск, але віддає пересічну краєву процентову стопу в чужину, а через те проволікаєть ся його розвій. В той час, коли держава зобов'язана до плачення ґрунтової ренти, є позбавлена всіх засобів подужання, не має се місця в відношеню до держави лиш задоволеної, так званий „процес націоналізації капіталу“ є тут можливий і доконуєть ся часто в надсподівано короткім часі: з доходів ґрунтової ренти і зиску відкуповуєть ся звільна довжні титули, виставлені чужинцям, назад і в той спосіб власне народне господарство еманципуєть ся від заграничного капіталістичного підданства.

Загальне капіталістичне підданство не є одинокою формою; навіть багаті народні господарства можуть бути в однім або другім згляді залежні від чужого капіталу; так як до вибуху війни виконували всі народні господарства світа свої

виплати в заморській торгівлі при помочі англійського позичкового капіталу, який уділяв їм позичок та товарів посилок дорогою посліплатного кредиту і так ставав вірителем всіх купців світа. В тім лежала частина економічної сили Англії, яка може через сю війну пропасти.

Англійська і французька буржуазія зробила через державний кредит залежними від себе всі молоді держави світа, особливо „екзотичні“ (Мексико, Аргентина, Колюмбія і т. д.), вони стягають деколи проценти державних рент ³⁾ при помочі демонстрацій фльоти і бльокад пристаней. Старші держави, передовсім Німеччина, старали ся з успіхом стягнути свої ренти внутр краю, і тільки в краю вкладати („нострифікація державного довгу“) Задовженє держави за границею не є таке небезпечне і спиняюче, як задовженє народного господарства. Довжне підданство держав і народів спихає свої жертви, хоча б вони були політично суверенними державами, навіть великими державами (Росія), до становища колоній ⁴⁾, воно є другою формою колоніяльного визиску.

В. Іншого рода є відношенє залежности, котре витворює торговельний капітал.

В країнах Сходу є майже загальним явищем, що корінне населенє краю має виключно власність землі, а внутрішню торгівлю полишає иншому народови. Заводовий поділ, який звичайно переводить ся внутр нації і через те майже не доходить до загальної свідомости, є там заразом національним поділом. Так Жида на Угорщині і в Польщі,

Греки 5) і Жиди на Балкані, Вірмене в азійській Туреччині, Татари (як дрібні купці) в Росії. Разом з тим, як втискається капіталізм в примітивну господарку тих країв, набирає торгівля більшого значіння як піонір економічного перевороту, а також як метода визиску. Соціальне вивисшене погороджуваної дотепер чужої раси зроджує шаліючу ненависть корінного населення, а в сій національній ненависті можна найлекше пізнати перемінену класову ненависть.

Деколи дістається ся лиш дрібна торгівля в руки чужого народу, а велику торгівлю провадить пануюча раса краю, деколи знов буває противно. Правилком для Сходу є однак, що, поминаючи різниці в уладженню внутрішньої торгівлі, спочиває ціла зовнішня торгівля в руках західно-європейських купців, які монополізують для себе найбільшу частину цілого краєвого торговельного зиску. Через те зменшається ся господарський дохід краю на значну частину. Сей недобір спиняє зріст краєвого капіталу і звільняє економічний і культурний розвій народу.

Такі області можуть державно мати найповнійшу суверенність, мимо сього економічно є вони лиш ринками збуту фабрикатів і ринками набування сирого метеріялу та поносять шкоду не лиш через недобір торговельного зиску, але також через сей факт, що вони вимінюють багато некваліфікованої праці за дрібку висококваліфікованої, противенство, яке має тенденцію утверджувати ся, поляризувати ся 6). Ринок збуту і набування

з такою особливою ціхою⁷⁾ є економічно торговельною колонією, і се є третя форма колоніального визиску.

Економічний визиск перемінюється ся також і тут легко в політичну залежність, хоча колоніальна політика торговельного капіталу заощаджує собі радше кошти політичного опановання краю і радо бачить, коли предмети її шахрайства „самі собою правлять“. З того теоретична ворожнеча англійської школи вільної торгівлі проти колоніального володіння. Її ідеалом є „мирові і приятельські умови“ з новими краями з правом осідку, з зарезервованем місць на торгівлю і склади (Шангаї) і з виключними торговельними привілеїями. Доперва конкуренція інших націй змушує торговельний капітал до воєвничих метод мимо „ліпшого переконання“. (Англійська миролюбивість і воєнна практика).

Еманципація народу від чужої торгівлі, націоналізація торговельного капіталу dokonується ся історично незвичайно поволи і з трудом. Бо він лишає мало місця для творення власного капіталу в краю і народі, а що торгівля полягає головню на зносінах, замикає він корінним жителям дорогу на вні. Чужинецька торгівля має тенденцію всисати ся в народний організм немов поліп, вона викликає найзавзятійшу расову ненависть. (Внутрішня торгівля — антисемітизм, внішня торгівля — боксерський рух і т. п.).

Г. Також промисловий капітал претя ся на чужину, скоро довершив діло упромисловлення

рідного краю або що найменше не може вже так легко загарбати там надмірні зиски. Однак услів'я його еміграції в обіцяну землю величезних зисків є тяжкі. Товари вимінюєть ся безпосередно, вони переходять в інші руки і не інтересують далше купця зовсім; ціле приготованє, якого він потребує, є вільний і певний ринок. Зате промисловий вклад потребує довгого приготованя, років оснoвуваня і десяток лїт спокійної праці аж до амортизації. Ціла вартість товару вертаєть ся безпосередно, оборот повторяєть ся щорічно, а нерідко частійше в році; коли стріне перешкоду, то вложений капітал даєть ся найчастійше уратувати. Промисловий вклад увязнює тревало високі, часто велитенські вартости, які припливають назад доперва через одно людське покоління або пізнійше. Коротке економічне або політичне забуренє може сі вартости цілком знищити. Купець потребує до свого обороту мало помічних сил, промисловий капітал на чужині вимагає постійно багато робочих сил колоніяльного краю, котрі тим більше мусять відчувати примус публичної власти, що не є зовсім при зви чаєні до праці на плантаціях, в копальнях, на кораблях і в фабриках.

Разом з тим зміняєть ся основно внутрішнє переконанє капіталіста, прихильного давнійше вільній торгoвлі, який з неохотою глядів на колоніяльний підбій. Колоніяльний промисловий капітал потребує в ущасливленій ним країні так само сильної, як і прихильної державної власти. Француські капіталісти, які вложили свій добрий гріш

в велитенських фабричних підприємствах в Росії, люблять при всій своїй републиканській чесноті дома сильний царський п'ястук в заприязненій Росії. Демократична буржуазія в Англії любить абсолютну власть в Індії. Всі оті противорічності, які спричиняють тільки екзальтованого крику націоналістів, є для економічно вишколеної думки відразу зрозумілі.

Край, який переважно є культивований чужим індустрійним капіталом, є найвисшою формою колонії, є імперіялістичною колонією, а викликана нею залежність є четвертою формою колоніяльного визиску.⁸⁾ Як далеко вона сягає, перемінюється один нарід в зарібника другого. Як зарібок покриває якраз матеріяльне життя і його репродукцію, так лишається зарібному краєви лиш матеріяльне життя, а ціла надвартість і з нею цілий фонд розширення продукції і піднесення культури переходить на край капіталістів. Соціяльне ділане сеї четвертої форми колоніяльного визиску зовсім рівне діланю першої, присвоєння земельної власності чужинцями, воно засуджує корінне населення на безнадійність так, як до економічного визиску прилучається політичний гнет і поневолення.

Міжнародні правні форми сього поневолення, яке треба відрізнити від його економічної функції, є різні так, як і їх позірні правні титули: Воно починається від принагідних демонстрацій флот і мілітарних інтервенцій, якими заповідається „мирне проникання“, поступає далі до окупації (Англія і Єгипет), протекторату („охоронне“ воло-

діне!). а вкінці до анексії, до присвоєня як провінції. Юридичні форми залежності не покривають ся з економічними. Край економічно релятивно самостійний, як Канада, може правно бути колонією, а економічний колоніальний край може бути суверенною державою. В Англії ділають ліпші переконання доби вільної торгівлі і гіркі досвіди відірвання Зєдинених Держав ще настільки, що найбільша часть зрабованих охоронних областей уживає політичної самоуправи. Се очевидно лиш в такій мірі, оскільки позволяє на те безпеченство вкладів капіталу, отже в рамках імперіялістичної конечности.

II. Пробуджене неісторичних націй.

Хоча форми колоніального визиску дають ся теоретично в той спосіб розділити, то в практиці зливають ся вони з собою, і в кождім колоніальнім краю мішають ся і сходять ся всі форми визиску. Всеж таки представляють поодинокі колонії пануючий тип одної форми, і так Ірляндія як аграрна колонія, полуднево американські держави як довжна колонія, Китай як торговельна колонія.

Правильно вдираєть ся західний капіталізм на цілій лнії в патріархальну натуральну господарку оставших позаду країв ⁹⁾ і швидко розкладає її. Отсей напрасний влім стрясає протягом кількох десятиліть станову організацію, тисячлітний устрій народів і вкидає всі її верстви в нагальний суспільний вир. ¹⁰⁾ Народи сплячі від непамятних часів відразу пробуджують ся, а їх повстанне роздирає

заслону, яка закриває казочні країни з тисяч і одної ночі. Влім західного капіталізму, імперіялізму західних великих держав запалив на ново всі погаслі народні вулькани Сходу та втягнув цілий Схід в революційний вир.

А. Економічний процес. Не станемо робити безвиглядної проби, щоби царати, ханати і каліфати Сходу мірити одною мірою, та щоби витягати передчасні висновки зі спільності політичної державної форми, орієнтальної деспотії з релігійною закраскою (православє, іслям). Як основно ріжний є соціяльний устрій отсих східних країв від західних держав, — так самож ріжнить ся й вона від одного краю до другого. Предмет, на який ділає західний капіталізм — є всюди ріжний, але вплив всюди тойже самий і прямує до переведення капіталістичного способу продукції на місце природнього господарства.

Европейський позичковий і торговельний капітал не тільки стрясає фінансову основу орієнтальних державних форм¹¹⁾, давну систему податків — але також нищить давну земельну продукцію і унасліджену земельну власність, яка мала дотепер завданє, достарчувати власникови обмежену природну ренту — а замість того мусить тепер достарчувати товар для європейських ринків, а для власника грошовий дохід.¹²⁾ Європейське мореплавство до левантинських пристаней знову розярило до крайности ненависть християнських селян до турецьких землевласників, європейський позичковий капітал в Туреччині

спричинив запроваджене грошових податків на місце природних, в останній мірі лихварський та шахрайський капітал довели до розбиття європейської Туреччини.

Вікову соціальну єрархію Сходу зношено з привички як щось samozрозумілого. Славянин орав, Грек, Вірменин шахрував, Османин збирав свої плоди в комори і рядив — все отсе здавалося їм божеським порядком. Кожда з отсих патріархальних роль перемінилася чим раз більше в капіталістичну функцію з тверезим вирахованем та безмежною тенденцією ~~в~~у, поважане до на пів релігійного порядку в горі і долині перемінилося в класову ненависть. Але майже всюди на Сході різні нації та конфесії представляють різні касти і заводи — і в той спосіб класова ненависть прибирає етичну закраску національного і конфесіонального противенства. Вибухи сліпої люті, погроми, паливодства, масакри та війна банд — се перші наслідки: арменські, македонські та російські жорстокости зраджують покищо як „внутрішні неспокої“ отсей горячковий стан.

Мірені мірою готового європейського класового устрою — виказують там народи дуже різний устрій. Словяне в Македонії є кметями турецьких земельних власників, отже є колоніальним народом з одною одинокою ще до того служачою класою в безвихіднім положенню обовязку плачення ренти, сам на себе полишеним і без зовнішньої помочі, без ніякого вигляду на розвій. 13) Можна назвати

націю повною¹⁴⁾, коли вона витворила всі модерні класи в належнім відношенню. Македонським Славянам бракує велика і дрібна земельна власність, велика і дрібна буржуазія, духовна і світська бюрократія, одним словом все, чого модерна нація потребує, а з тим рівночасно бракує їй ґрунтової ренти, зиску, проценту, отже жерела нагромадження капіталу, економічного та культурного розвою.¹⁵⁾ За те Фанаріоти, Греки турецького Балкану, мають засновки торгуючої міської буржуазії, духовної та світської інтелігенції, до повної нації бракує їй селян та земельних власників. Турки є натовість власниками землі, тут і там також ремісниками, також зарібниками, але зате буржуями майже ніде крім в Константинополі, а селянами в більшій кількості ніде поза Анатолією. Кождий член отсеї повної суперечностей спільности стремить, коли вже раз попав у рух, до осягнення всіх позицій капіталістичного товариства, бажає коштом других стягнути на себе благодати, то значить, осягнути класові позиції. Отсей процес бачили ми в трьох останніх ґенераціях у Чехів. В днях передмартових майже виключно нарід селян, виробили ся вони поступенно на малих і великих власників землі, на малих і дрібних буржуїв (торговців і купців, ремісників та фабрикантів), на індустріяльних пролетарів, на інтелігентів, бюрократів та на вільні заводи — аж поки не стали повною нацією.

Сей процес є зпершу неполітичний, а тільки економічний. Він розвивається аж до того

результату, коли нації вдасться зностріфікувати повільно пануючу земельну власність та — бодай у великій частині — націоналізувати торговельний і промисловий капітал. До цього потрібно не тільки економічної тугости, але також і цього услів'я, що нарід не складається виключно зі земельних та промислових зарібників, які віддають всю надвартість своєї праці, а не задержують нічого крім голого життя — власного і своїх дітей. Деяка земельна посілість, деяке ремесло, деяка участь у інтелектуальних заводах (у Чехів свого часу при церкві) є до цього необхідніми.

Нарід, якого історична катастрофа обрабувала з пануючої класи, стався тим самим „неісторичною нацією“. 16) Капіталістичний спосіб продукції має для історика ту дуже поважну функцію, що викидає неісторичні нації з безнадійного отупіння та що дає спроможність при упертій економічній праці витворити класу за класом та повільно з фрагментів нації утворити повну націю. Се зробив він у Австрії з Чехами та Словінцями протягом менше-більше двох поколінь.

Б. Політичний процес. Від самого початку є отсе економічне піддвигнене сполучене в свідомості народньої маси з політичними поняттями та стремліннями. Економічне пановане класи є рівночасно політичною могутністю, участю в політичній пановані в краю. Нація, яка пробуджується, наставляє свого земельного власника, свого буржуя, свого урядника на місце чужинців і старається, перенести на нього також

їх політичну власть. Коли отся класова боротьба відбувається в рамках одного державного устрою, тоді нації організують ся політично як національні партії та старають ся бодай по часті захопити державну власть. Отся національна боротьба не стоїть отже до класової боротьби в противенстві, а тільки є сама класовою боротьбою, що правда з політичним виразом та з ідеологічною зафарбою. І отсе є один із найважливіших висновків для соціалістичного становища. Аж надто багато соціалістів розрізняє як найбільше абсолютні противенства: класова боротьба — національна! Вони замикають собі через те всяке глибоке розуміння історичних фактів. Се є капіталістичні боротьби залежності та конкуренції, які викликають боротьбу народів. Боротьби народів є класовими боротьбами! Отсей висновок є основний; до нього потрібно тільки другого, доповняючого спостереження, що отсі класові боротьби несвідомо чи то свідомо є убрані в інші ідеології і з того випливає небезпека, що при практичних питаннях можна помилити ся та потерпіти шкоду.

Серед неісторичних націй живуть далі цілими століттями спомини історичної катастрофи, яка вичеркнула їх з рядів самостійних народів і попереджає їх часів національної самостійності. (Серби і бій на Косовім Полі, Альбанці і Скандербег, Українці й Україна і т. д.) Ще сильніші є ці спомини у історичних народів, то є

в таких, котрі не втратили вправді своєї класи панів, але власну свою державність, як прим у Поляків. З вірною думкою про минулу велич змішуєть ся в розбурхуючій часі капіталістичного відновлення надія побачити власний нарід знову великим, вільним і самостійним, власну націю знов в цілості, як всі інші нації довкруги неї. А що класова боротьба звертаєть ся з першу майже виключно проти чужих класових противників, супроводжають її наївні симпатії всіх земляків: класова справа являєть ся загально національною справою. Однак зарібники і крепаки не зискають безпосередно ані економічно ані правно, коли на місце чужого пана стає власний. Мимо сього волять вони самозрозуміло свого пана, ніж чужого вже тому, що класовий устрій капіталізму уможливає переходи, і власне в процесі національного відродження і при здобуванню нових класових позицій отвирають ся кождому осібнякови необмежені можности поступу в гору. В культурнім розвою нації є заінтересований кождий член нації, сій інтерес є дуже реальний, не лиш видуманий або урочений.

Розчарованє полягає на тім, що в сій фазі відродження, коли визиск і панованє є головно в руках чужинців, якраз підростаюча власна класа панів оббріхує себе саму і своїх, що жадоба панованя і майна є національною властивостю лиш чужинців! Маса вірить в те довго і ціла нація гордо знаходить свій вислів в суспільній

справедливості, в своїй любови до політичної свободи, в своїй спільній героїській боротьбі проти визиску і тиранії, які представляють ся їй лиш підлостью другої нації. Вона може так робити, бо всі внутрішні противенства остають ще глибоко під поверхнею її спільної свідомости. Так тратять клясові боротьби відроджуючих ся націй проти чужинців вигляд виключно матеріяльного характеру і дістають високе освяченє: вони обертають ся позірно довкруги свободи, рівности народу, проти низького чужого духа шахрайства, лихварства, визиску і тиранії. А прецінь доля бажає сього, що кінець героїської боротьби ставить передовсім на місце чужого шахрая, лихваря, визискувача і тирана власної крові та розбиває скоро злуду повної національної солідарности.

Сей самообман є конечний і в суті цілющий для кожного народу і для людського розвою. Бо здаєть ся мені, що без него не найшли би пробуджуючі ся нації сили до діла і що вони поки що не мають иншого переходу з свого пониження до висот людськості. Вони мусять хотіти і хотіти стати передовсім повною нацією, рівночасно повною, цілою і зєдиненою нацією, цілою, і до якої першим і найважнішим засобом є національна держава. Так захоплює ідея національної держави, якої діланє і переміни я представив недавно в „Kampf-i“, за порядком всі народи Сходу і викидає їх серед великих суспільних потрясень нагло на поверхню історії. Так прецінь підчас російської революції з 1905 р. виринула була навіть раз

перелетно візія лотишської республіки! Національний принцип, який уформувала західно-європейська історія в ХІХ. віці і який в дваїцятім віці попав там в розклад, починає нині на Сході свій революційний похід. Його провідником є капіталізм, а слідує за ним соціалізм.

Повне будуччини пробуджене неісторичних націй, геройський під'єм поневолених історичних націй — згадати лиш Ніобу всіх націй, польський нарід — є найважнішою внутрішньою причиною війни на Сході. І отся могуча драма, як то там многі міліони заkostenілої і некультурної дотепер людськості отрясають ся зі столітнього сну і отвирають для себе брами історії, ся драма не є дійсно того рода, щоби соціаліста зробити малодушним і затревоженим. Страшно є вправді, що і тут насильство мусить бути повітучою історії — але що ми соціалісти маємо розвагу, волю і всі інші вимоги крім сили, щоби звертати події вже нині на наш шлях, то остає лиш сей другий шлях насильних потрясень, і революціонери поступають неслухно супроти своєї справи і своєї ліпшої натури, коли кидають сю дорогу. Певний масовий інстинкт німецького пролетаріату привитав з горячою пристрасстю війну на Сході, польські пролетарі вхопили ся самі за оружие, а за ними йдуть всі наші бажання й інтереси. Війна на Сході, хоч як би вона скінчить ся, буде все знарядем поступу, бо вона впровадить сотки народів в круг західної культури. Але поле, яке

має на весну управити соціалізм, мусить в попереджаючій осені зорати капіталізм.

III. Історичні нації Сходу.

Пробуджене неісторичних націй застає три великі держави: Австро-Угорщину, Росію і Туреччину. Се є політичні рами, серед яких доконується нині зображений економічно-політичний процес.

Не буду тут згадувати про многі, повні суперечностей і мимо того повні значіння ряди ідей, які ділають нині в духовім життю Сходу та супроводжають надії. Кожда відміна думки від старих традиційних релігійних виображень аж до наймодернійших імперіялістичних грає тут ролю. Великі історичні нації з довгою історією з майстерною класовою будовою є інструментами з безчисленними струнами, з яких кожда дροжить в загальнім заворушенню та видає свій особливий тон. Нїодна ідеологія, витворена раз в історії на економічнім підкладі і раз давнійше пануюча, не гине цілковито, нїодна не остає без дальшого діланя, хоча отсе діланє є по найбільшій часті лиш настроєвою одїжею зовсім модерних рухів: Так є „свята війна“ Мослімів старою багрянницею, в яку вбирається молода національна свідомість Османів, так нині ліберальна великоруська буржуазія впрягає на службу своїх дуже молодих і зовсім світських капіталістичних інтересів релігійну могутність покровителя православної церкви, царя, так вважають нині пануючі класи всіх націй

католицьку цісарську ідею Габсбургів, колишню самотню зв'язь їх держави, символом реальної єдності раз створеної господарської області, в утриманні якої вони всі матеріально є зацікавлені 17).

З двох точок погляду можна, як мені здається, відкрити те, що для трьох держав Сходу є специфічно нове, є в теперішній кризі домінуюче, з економічної і національної.

А. Економічно стоїть Австро-Угорщина найближче до західних держав; її сила капіталу, її комунікація, її кредитова організація, її економічна область організованого одноцілого докруги обох тісно зв'язаних господарських осередків, Відня і Будапешту, зближують цю державу до імперіалістичних держав. Мильним було би однак твердження, що відповідне є для Чехії і частин альпійських країв, не відноситься до цілості. Цілість народної і державної господарки працює все ще чужим капіталом і не потребує сфери вкладів капіталу на чужині. Край вступив не в імперіалістичну, але допері в індустріалістичну стадію і через те відповідала би йому найліпше політика вільної торгівлі, то є зростаючого і експорту фабрикантів і імпорту сирового матеріалу, тривалих активних виплатних білансів і остаточної нострифікації капіталу. Власне тепер є його кінцевою потребою збільшена зовнішня торгівля; однак власне тепер поцілів передовсім турецький бойкот австрійських товарів з приводу анексії Боснії, потім балканська війна, а в кінці бойкот товарів воро-

жою Сербією народне господарство держави тяжко в її тепер найбільш болюче місце, в її орієнтальну торгівлю. Економічно є ще для Австро-Угорщини питанєм, чи вона зможе ще в час довершити свій перехід від аграрної до промислової держави через удержанє своїх давних торговельних зносин. Отсі вигляди були загрожені недавнім розвитком на Балкані і були би так як відібрані, коли би західні великі держави замкнули для неї засобами державної сили близький Схід, Середземне Море й Адрію. Чи держава розвинеться до індустрійної держави, чи вона силою оружа буде завернена на ступінь аграрної держави, та для нашого тутешного пролетаріату не є очевидно ніяк рівнодушною справою. Австро-Угорщина бере участь у війні на сході ще не як імперіялістична, але як повстаюча індустрійна держава.

Для Росії і Туреччини представляється економічне питанє знов інакше.

Обі ці великі держави Сходу розриває впадаюча в очи противорічність. Політично є вони обі суверенним державами, Росія навіть найбільшою державою світа. Економічно стоять вони позаду, для західної Європи що найменше є вони ринками збуту фабрикатів і набуванєм сирого матеріалу — отже торговельними колоніями, сферами вкладів позичкового і промислового капіталу — отже імперіялістичним колоніяльним краєм; тим є вони нині для Європи, хоча вони мають в собі основи власного стилю та мусять перейти

сей розвій, оскільки лиш випереджене западних країв дасть їм на те час.

Коли б хотіло ся схарактеризувати різницю між ними обома, то нехай буде вільно унагляднити її економічно-історичними знаменами, які може не цілком є влучні, але все таки ціляють в суть справи: Росія стоїть тепер в меркантилістичний добі, в якій абсолютна князівська власть завела вже горожанський правний порядок, перевела визволене селян, завела вільну земельну власність (власне тепер!), однак промисел власне що лиш приманює в той спосіб, що стягає чужий капітал до краю і засновує держави індустрії для взору, а передо-всім думає про те, щоби звернути до краю струю золота через форсоване експорту рільних продуктів. Абсолютно беручи, є вправді нинішній російський промисел дуже значний, але в відношеню до величини краю і до власного його капіталу ще малий. На основі всіх сих признаков можна сказати, що народне господарство Росії носить не імперіялістичне, ані індустріялістичне, але доперва меркантилістичне п'ятно і стоїть отже на ступень низше від народного господарства наддунайської монархії. Туреччина знов не знесла ще навіть земельного володіння, не престала ще бути февдальною, її цловий систем полягає ще в великій мірі на натуральних данинах. Вона стоїть в перед-меркантилістичній господарській стадії.

З того стає зрозуміле, що сї обі держави і їх народні господарства є навіщені всіми формами колоніяльного підданства капіталу. Тільки земель-

на властність надходить ся в майже виключнім упривілейованім посіданю пануючої нації, ґрунтова рента є для обох держав могучним жерелом твореня автохтонного, національного капіталу, зате навіть внутрішній кредит і внутрішня торгівля надходять ся в руках знатуралізованих чужих народів, а зовнішня торгівля і фабрикація в руках західних капіталістів. Є се економічна класова ненависть, неволя довгів, шахрайства і зарібку, який виступає назверх під видом расової ненависти. Бунт повертаючої класи капіталістів проти існуючого підданства капіталови порушує пануючі круги Сходу так, як ворушить буржуазію Німеччини на всіх ринках світа бути проти верховодження англійського капіталу і жадає співволодіння з англійським капіталом.

Економічна проблема світа, яка розкривається перед нашими очима, є обнажена зі всіх політичних заслон, більше менше так: від Заходу в напрямі до Сходу розложили ся капіталістичні буржуазії різної зрілості, від пересиченої англійської і французької через ситую німецьку до жадібної російської і пробуджуючої ся власне турецької. Франція й Англія стараються відіпхати взад на драбині тих, про що пхають ся зараз за ними, ті знов дальших. Коли побідить Англія і Франція, тоді монополістичне становище західних могучих держав грозить перетворити цілий прочий світ в свої капіталістичні плянтації. Коли побідять центральні держави, тоді стає передовсім

запевненим дальший розвій всіх, розширенє по цілім світі капіталізму, а за тим соціалізму, федералізація світової господарки.

Також і ся війна є отже економічною класовою боротьбою, але трансформованою: Коли воюча класа має державну власть в своїй руці або що найменше, як в Росії, до своєї розпорядимости, то воює вона тоді, — і се є в очах соціалізму фальшивий, невідповідний спосіб — вже не економічними, але політичними, державними засобами, то значить оружем. Ся політична боротьба позволяє їй доперва мати союзників, які їй економічно не стоять до розпорядимости. Так уживає Англія Росію на те, щоби струтити з драбини конкурента, який ступає зараз за нею в тій надії, що тим лекше струтить потім третого.

Коли отся діагноза є правдива, то дає вона нам зрозумінє цілости економного руху, який замотав ся в оружний конфлікт. Вона вияснає нам також се впрочім дивне відступленє російської буржуації від революції 1905. року і її наверненє до царської власти, яку вона перед десяти літами були би найрадша знищила. З економічної потреби кличе молода російська буржуазія з такого пристрастю за ностріфікацією капіталу, особливо за націоналізацією торгівлі і промислу і через те в сїм народі, який належав до найбільш чесних і вільних від пересудів, переновлена тепер власне ся інтелігенція і міщанство найбільш пристрасною ненавистю проти чужинців в нутрі держави і на границі. Вона бачить, що її край засужений на

довжну неволю далекого заходу, а її нарід в сусідстві промислово так дуже сильнішої Німеччини засуджений можливо на всю будучність на продукцію аграрних сирих матеріалів, оскільки не буде працювати як зарібник в фабриках чужих капіталістів. Страшний тягар сеї можливости хоче вона стрясти сею війною з своєї душі, вона бореться за індустріялізацію Росії і настільки що-до ціли має слухність також Плеханов. Однак не має слухности ні вона ні Плеханов що до дороги. Бо жертви і кошти війни будуть такі великі, що збільшать аж до вичерпаня довжну неволю російського народного і державного господарства або через банкрутство розібють організацію господарського життя. Також тут була би мирна дорога ліпша і певніша : зростаюча ґрунтова рента і національні зиски були би самі довершили в сій безмірній державі скорше націоналізацію капіталу і індустріялізацію краю. Вона є також і на случай погрому Росії пізнійше немимуча. Але війна покажет ся для розвиваючої ся Росії, яка здаєть ся перша кинула кість, небезпечною грою в кости з надто високою ставкою.

Б. Також національно знаходять ся всі три держави Сходу подібнім положенню ; всі три вони є державами національностей, Туреччина нині вже лиш — коли поминути кілька відломків — з трема націями Османів, Вірмен і Арабів, наддунайська монархія з десятьма, Росія з якого пів сотнею їх.

У всіх трех творить історичну звязь пануюча релігія : в Австрії католицизм, в Росії православіє,

в Туреччині іслам. Всі три держави стоять тепер під діланем закона пробудження неісторичних націй, поступаючої на Схід думки твореня національних держав. Тут отвираєть ся величезне противенство між Заходом і Сходом. На Заході національно-державна доба вже минена і господарське житє предо нових, більших інтернаціоналів, на Сході існують такі великі інтернаціональні держави, однок молодий капіталістичний розвій розбуджує і прискішує національне відокремленє і пре до розірваня упослідженої державної звязи. Всі три держави стоять перед небезпекою роздробленя на національні держави. Що до Туреччини і наддунайської монархії стоїть се роздробленє на офіційальній програмі потрійного порозуміння, що-до Росії дають ся чути подібні голоси в політичних письмах з табору центральних держав, урядово вони не були ще ніколи прийняті.

Власне про сю справу є при нинішнім ступні зрілости справи певний осуд ще неможливий. Може одна обставина дасть нам зачіпну точку.

Австро-Угорщина переходить процес усамоуправнення націй, в який Росія й Туреччина вступила доперва від 1905 р., вже від 1848 року, стоїть отже на шістьдесять лїт напередї. В тім часі вона відчула цілу нагальність напору національних стремлїнь, але пізнала також їх межі і границі. Найвисше піднесенє національного прінципу пережив сей край підчас страшної державної кризи від 1897 (Бадені — Банфі) до 1907 (Бек — Векерле,

угода з Угорщиною) і вже його минув. Упадок партії незалежності на Угорщині і часті програні славянської унії в Австрії зраджують вже потахаючий напрям націоналізму. Великі здобутки Чехів доказують з одної сторони, що нації не потребують до повного економічного і культурного розвою суверенної національної держави, що їм вистарчає національна автономія в межах інтернаціональної держави. Скоро національна буржуазія дійшла до розвою фінансового капіталу, потребує вона сама більшого господарського простору, чеські фабриканти і банкирі стали отже завзятими прихильниками Великої Австрії.

А що з другої сторони в сій державі ніодна нація не переважає так дуже, щоби могла успішно перепиняти розвій другої, наступило певне успокоєнє націй і їх провідники — з дрібними виїмками — бачуть теперішність і будучність свого народу релятивно ще найліпше забезпечену в межах сеї державної звязи і на ґрунті сього одноцільного господарського простору 18). Війна запечатала вповні погром національного шовінізму: маси в полі проявили — знову зі зникаючими виїмками — не шовінізм, але свій інтерес в істнованю й єдності держави.

Певна віра всіх народів, що вони хочуть і можуть уряджувати самі одні свої внутрішні відносини дома без того, щоби одержувати зовні закони свого життя, заповідає zarazом недалеку побіду національної автономії. Розчарованє на сій точці було би найгіршим нещастєм для монархії,

може повторенем нинішньої небезпеки серед далеко гірших внутрішніх обставин! Все ще, навіть більше, чим коли небудь має значінє слово Оттона Бауера: „Коли Австрія буде, буде національна автономія!“ 19) Ся війна сама робить пробу сеї формули.

Супроти сього представляє Росія державу національностей на найбільш примітивнім ступні і з зовсім иншим внутрішнім відношенем сил. Лиш дві живучі на її границі, до того історичні нації, Поляки й Фіни, домагали ся дотепер своїх непозбуваємих прав, инші доперва тепер пробуджують ся. Проти сих дрібних націй стоїть великоруська з переважаючим числом і силою, зовсім інакше, як Німці в Австрії й Маляре супроти своїх молодших конкурентів. Коли цар як абсолютний володар бив неросійські нації нагайкою, то треба на жаль бояти ся, що великоруська буржуазія як володїтелька сеї кольосальної держави буде їх карати скорпіонами. Сотки й сотки разів робили ми в Австрії сей досвід, що всяка добра воля і вся розвага розумних є безсильна проти економічного інтересу володїня. Коли в житю народів допустиме є заключуванє на основі аналогії, а до певної міри воно є допустиме, то дасть ся вже нині предсказати: Великоруська буржуазія буде вважати потрібним в національнім інтересі, щоби Фіни, Українці, Татарє і т, д. не були могучі, не мали повних політичних прав і щоби задля того самого „національного“ інтересу також російський пролетар так довго зрік ся своїх політичних прав,

доки малі народи не будуть змосковщені. Отсю аргументацію чули ми аж до обридження в Австро-Угорщині з уст німецької буржуазії, мадярської шляхти, польських шляхтичів. І тому я дуже боюся, що російська конституція силою національних відносин буде свідомо, хоч і без признання, вибудувана російською буржуазією лиш як позірна конституція та що абсолютизм царської бюрократії буде зовсім нарочно удержаний як національне добро та лиш злагоджений за кулісами буржуазійними впливами. Однак такий систем є для меншеправних народів в Росії, для заграниці, для європейської демократії і соціалізму далеко небезпечніший від нагого царизму. Се є причина, задля якої я думаю, що інтернаціонал і по 1905 році буде держати ся старого клича: Війна царатови!

Нації Росії не живуть зовсім так помішані, як народи Австро-Угорщини, яких розділити територіяльно є майже немислимо. Вони дають ся відділити від себе і до такого розділу повинен їх перти зображений розвій устрою, коли не хочуть бути засуджені на безнадійну загибіль. Російська держава може перетоплювати народи і стремить до того, Австро-Угорщина виказала собі сама протягом пів століття, що се для неї неможливе і ніякий поважний політик не стремить більше до сего. Не про наміри і переконанє пануючих, не про прикмети і похибки правлячих, але про механіку чисел, про вислід історії, про її висліди проти волі й розуміння правительств думаю я те-

пер, коли кажу: Мішанина народів наддунайської монархії удержує і висвободжує народи, мішанина народів Росії угнітає і поглищує народи.

І для того маю я тепер, як і в перше відвагу сказати: Наддунайська монархія розвинеться, якщо остане паном в сій війні, в союзну державу національностей, та в той спосіб звернеться вже тепер впрост на ту розвою лінію, яка в будуччині призначена також західним державам. Для Росії я вважаю отсей розвій дуже неправдоподібним, для Туреччини тяжко можливим. Що до Туреччини не достає мені якої небудь міри живої сили ісламітської думки, економічної підстави арабського народу, економічної сили османської і арабської класи панів. Туреччина не є нині для нас такаж важна, як Росія. Австро-Угорщина як союзна держава національностей, як демократичний інтернаціонал сповнить також ту задачу, яку визначує їй її географічне положення і її національний склад, якої сповнене лежить в інтересі європейської демократії, бути охоронним валом²⁰⁾ Європи проти царату, а в будуччині проти російського імперіалізму. Як інтернаціональна демократія буде вона неодолимим валом для обох, як арена національного шовінізму дасться вона легко обом проломити.

Політичні рухи так величезних розмірів не дадуться змірити ніколи з повною точністю. Богато остає при тім вислідом лиш мимохідної оцінки.

Я пробував дати таку оцінку подій на Заході і Сході при помочи історичного матеріалізму так, як я його поняв. В той спосіб, думаю, я навів ті основні факти, з яких треба витягнути нам заключення для практичного діланя. Що до сих основних фактів потреба передовсім порозуміння і єдності, з них вийде сама з себе єдність діланя.

1) Порівнай статі: „Війна і переміни національної думки“, „Що таке імперіялізм?“, „Війна і інтернаціонал“, „Соціалістичний імперіялізм чи інтернаціональний соціалізм“ в перших трьох зошитах цього річника.

2) Замітка до цього речення в німецькій оригіналі сконфіскована. Пр. ред.

3) Ренту в тім значінню треба відрізнити від ґрунтової ренти. Рентовою є та держава, яка зичить другій гроші на основі паперів рент, так Франція в відношенню до Росії, Англія до Аргентини і т. д.

4) В поглядах загалу переважає ще в неімовірний спосіб патрі-моніяльне розумінє держави, яке опирається на грубій поверховности що-до державної суверенности і державного простору. Виглядає, наче би вони не могли піднести ся вище форм думання 17. віку. Державу ставить ся побіч держави, область побіч області, а війну вважається наче процесом земельних власників за межу. Притім поминається і забувається економічну роль конкретних держав і державних областей і те, що свобода сухопутних і морських доріг, отворенє ринків, здобутє сфер для вкладу капіталів є основою і цілю війни на Заході. На наглий економічний і соціальний процес переверстованя на Сході звертається за мало уваги, для певного і одноцільного осуду його ми знаємо ще надто мало. Англійська література має багато цінних річей про Схід, зате німецька має мало достовірних.

5) Про роль Греків в колишній європейській Туреччині говорить Отто Бауера „Der Balkankrieg“.

6) Розкладаюче і порядкуюче наново діланє капіталістичного розвою даєть ся відразу проглянути тоді, коли воно відбуваєть ся на одній області в рамках одної нації і одної держави, там виступає воно як одноцільне економічне і соціяльне явище. Остільки є воно вже від давна розсліdжене. Оригінальність і основність дослідів Отто Бауера лежить в виказаню сього, що се діланє даєть ся територіяльно і етнічно розложити так, що одна область і один наріd переймає одну функцію, а друга область і другий наріd другу. Так перемінюєть ся чисто соціяльний визиск позірно в регіональний і національний. Що-би дати тим товаришам, котрі хотіли би дискутувати про сї проблеми, вказівку про те, де можуть найти потрібне поученє, відсилаю їх до отсих місць в Бауера „Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie“:

„Коли схочемо уняти економічно противенство двох областей, котрі стоять на иншій ступні економічного розвитку, але вимінюють між собою товари, то ключ до сього дає нам теорія ціни Маркса.

Масу витвореної в обох областях надвартости означує маса надвишки праці, витвореної робітниками обох областей. Яка частина сеї надвартости припадає однак капіталістам кожного з обох країв?

Капітал висше розвиненого краю має виспий орґанічний склад, то значить в краю з висшим капіталістичним розвитком припадає на ту саму кількість зарібного капіталу (змінний капітал) більша кількість річевого капіталу (постійний капітал), як в краю менше розвиненім. Однак Маркс навчив нас сього, що — завдяки тенденції вирівняня зисків — не витворюють робітники кожного з обох країв надвартости для своїх капіталістів; лишень надвартість, витворена робітниками обох областей, розділюєть ся поміж капіталістів обох областей, не після кількості праці, виконаної в кождім з обох країв, але після кількості капіталу, що є занятий в кождім з обох країв. А що в краю висше розвиненім припадає на ту саму кількість достарченої роботи більше капіталу, то висше розвинений край стягає до себе більшу часть надвартости, як від-

повідало би достарченій в краю роботі. Виглядає так, наче би витворену в обох країнах надвартість скидувано наперед на одну купу, а потім розділювано поміж капіталістів після величини їх капіталу. Капіталісти висше розвинених країв визискують отже не лиш своїх власних робітників, але присвоюють собі також частину надвартости, видвореної в менше розвиненім краю... Висше розвинений край достарчає менше розвиненому, з яким він стоїть в торговельних зносинах, менше праці, як сей мусить достарчити висше розвиненому. Капітал „(не нація)“ висше розвиненого краю присвоює собі отже частину праці менше розвиненого краю. Там, де висше розвинений край вимінює промислові продукти, а низше розвинений хліборобські витвори, протиділає визнакови аграрного краю факт ґрунтової ренти... Однак не підлягає ніякому сумніву, що навіть ґрунтова рента (тим більше, що в колоніяльнім краю вона є низша) „не годна перепинити сього, щоби частина витвореного в аграрнім краю вартісного продукту не була відступлена класі капіталістів промислового краю наслідком високих продукційних цін промислових продуктів“. (Стор. 214 і 215.)

„Повстанє фабричної системи і перехід населення з хліборобства до індустрії є зверхними формами одного й того самого великого процесу, великої переміни в будові суспільної праці... Коли розвій модерних комунікаційних засобів, залізниць і пароплавання, притягає на службу заосмотреня Європи в збіже найбільше плодovitі землі далеких частин світа; коли знищенє давного домашнього промислу модерними фабриками, введенє машин до хліборобства прогоняє населенє з хліборобства до промислу, то се означає, що велика часть суспільної праці служить витворюваню парових машин, пряділень, ткацьких верстатів, локомотив і залізничих шин, пароходів і портових закладів, вугля і заліза, та що суспільність вкладає менше праці безпосередно на управу пшениці і жита, на витворенє нашого одія. Отся переміна в розділі працюючих, в будові суспільної праці, є великим законом розвою наших продук-

тивних сил. Економічно проявляєть ся переміна продуктивних сил в переміні складу капіталу: менша часть цілого суспільного капіталу остає під видом змінного капіталу, більша часть прибирає форму постійного капіталу. Поступом до висшого органічного зложеня є перехід від рукоділя до фабрики, який пробудив націю зі сну неісторичности; поступом до висшого органічного складу є перехід робучих сил з хліборобства до промислу, яка при помочи так многих“ (відкритих перше Бауером) „посередних чинників витворює національну ненависть, порушуючу силу національних боротьб. Хто любить стискати первісне виясненє скомплікованих суспільних явищ в коротку формулу, може сміло зважити ся на вислів: Переміна в відношеню сил націй в Австрії, національні боротьби є одним з многих наслідків поступу до висшого органічного зложеня капіталу“. (Сторона 253 і 254.)

Я оминув сю стиснену формулу в той спосіб, що представив подрібно розділ надвартости на ренту, процент і зиск. Кольоніяльні краї є нині втягнені до висшої організації суспільної праці наслідком виміни в світовім обороті. Отся виміна викликує рівночасно розділ надвартости між матерним краєм і колонією, поміж капіталістами пануючої нації з одної сторони, а підіймаючими ся капіталістами поневоленої нації. А що надвартість є заразом цілим і одним культурним фондом кожного краю і нації, стає економічна боротьба рівночасно культурною. Різницею поміж нею і внутрішньою суспільною боротьбою є те, що в сій боротьбі почувають ся до солідарности цілі області й цілі народи.

7) Англія й Німеччина є в відношеню до себе також ринками збуту й набування, однак з тою різницею, що тут вимінюють ся не лиш фабрикати за сирий матеріал, але сирий матеріал за сирий матеріал, фабрикат за фабрикат. Залежність є тут отже взаїмна, а не односторонна.

8) Вона є можлива також в рамках одної державної області і приходить нерідко в практиці. Коли приміром власнителі фабрик належать до одної, а фабричні робітники

до другої нації тої самої держави, як се є з промислом Чехії і Моравії. Тут є очевидно, як економічне противенство виступає наверх як національне противенство. Те саме відношенє заходить також тоді, коли чужий мовою капіталіст належить до иншої держави, але тоді противенство являєть ся в першій мірі національним, а його економічний характер є закритий.

9) Соціальні і національні діланя такого влому можна студіювати на Австро-Угорщині, як природні сили в лабораторіи. Тут є зібрані разом в найвузших рамах нації найріжнороднішої економічної і культурної дозрілости, так як живуть вони внутр одної правної і державної організації, виступають пружини наверх чисто, то є незатемнені державним моментом, та змагають доперва до державно-політичних форм вислову. Першу пробу виказати економічні підстави національних рухів зробив я в моїх студіях, виданих під кринтонімом Рудольф Шпрінгер, „Kampf der österreichischen Nationen um den Staat“ і „Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch-ungarischen Monarchie“, які найшли на жаль в Росії найбільше поширенє та були переведені на російську мову, заки ще занотувала їх австрійська щоденна преса.

10) Як класична праця про те, як влім капіталізму робить перевороти в старім світі, може служити брошура Отто Бауера „Der Balkankrieg“. Про дальший Схід інформувала читачів „Kampf-u“ статя Бауера „Orientalische Revolutionen“, 5. річник, сторона 144 і сл.

11) Єгипетський, турецький державний довг, цлові відносини на Сході.

12) Отто Бауер „Der Balkankrieg“, і подане там поясненє македонських розрухів.

13) Гляди в горі, під І. А.

14) Гляди „Grundlagen und Entwicklungsziele“, сторона 50 до 55.

15) В капіталістичнім суспільнім порядку є надвартість або суспільний надпродукт фондом, в якого одиноко може наступити розширенє продукції і підвишенє її ступня.

В межах капіталізму і його метод є боротьба за участь в надвартості рівночасно боротьбою за можливість цивілізації й культури.

16) Отто Байер „Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie“ § 17. Само означенє походить від Фрідріха Енгельса.

17) Карл Маркс проаналізував в знаменитий спосіб сю роль ідеологій в своїй книжочці п. з. „Der 18. Brumaire des Louis Bonaparte“: „Люде витворюють свою власну історію, але вони творять її не самовільно, не серед довільно вибраних, але серед безпосередно натрафлених, даних і переказаних обставин. Традиція всіх померших поколінь тяжить як змора на мозку живучих. І коли власне позірно вони тим заняті, щоби себе і світ перемінити, створити те, чого ще не було, власне в таких епохах революційних кріз викликають вони собі на службу боязливо духів минувшини, зичуть від них імя, воєнний клич, стрій, щоби в тім поважнім стариннім перебраню і тою позиченою мовою виводити нову сцену світової історії. Так маскував ся Лютер як апостол Павло і т. д.“ Так і нині в сій війні, якої наслідки сягають далеко поза націю, виводить ся з усіх сторін вперто духа нації, так в сій війні, в якій французькі рентієри боронять своїх дваїцять мільярдів вкладів в Росії, а разом з тим російський царат, визивають вони мару революцій, всюди страшить привид 1789, 1813, 1814, 1866, 1870 і доперва старанні економічні і політичні розсліди можуть ствердити те, що є специфічно нове, чого ще не було, що власне тепер творить ся. Також про сю війну можна сказати слово Маркса: „Замість того, щоби суспільність сама здобула собі новий зміст, здаєть ся, що держава вертає до своєї найстаршої форми, до безсоромно простого панованя меча і кнута“. Чисе ухо потрясене ревом гармат, а серце видом полученого з війною варварства настільки, що він стратив панованє над своїм думанєм і чутєм, сей не може думати, щоби ся війна була чим иншим, як великим поворотом до метод дикости й варварства. Карл Маркс не зраджував по страшнім пораженю європейської революції з 1848 зовсім такої непри-

томности: „Здається, що суспільність“, каже він в „Brutaire“, стор. 10, „цофнула ся тепер поза свою точку виходу; в дійсності вона мусить витворити собі доперва революційну точку виходу, ситуацію, відносини, услівя, під якими одиноко стає поважною модерна революція“. Так і ся війна, коли всі позначки не милять, станеть ся остаточно певною точкою виходу зінтернаціоналізованя і зоціалізованя людського роду.

18) Дуже багато причинили ся до того дуже рішучі і сміливі рішення останнього партійного зїзду чеських сепаратистів, що свідчать про велике зрозумінє політичного відношеня сил монархії.

19) Отто Байер, „Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie“, сторона 351.

20) Таким валом вважає її також Карл Кавтський в своїй виданій щойно книжці: „Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund“.

Вийшли з друку такі книжки:

М. Михайленко — Національне питання в Росії й війна.

М. Михайленко — Росія й Україна.

М. Михайленко — „Визвольні маніфести“ російського уряду в теперішній війні.

Ю. Ручка — Російські соціялісти й теперішня війна.

М. Залізняк — Самостійна Україна — не-соціялістичне гасло?

М. Залізняк — Українці, Росія й війна.

М. Драгоманів — Чудацькі думки про українську національну справу.

М. Драгоманів — Листи на наддніпрянську Україну.

М. Драгоманів — Віра і громадські справи, друге українське видання.

М. Драгоманів — Рай і поступ.

М. Лозинський — Українська Галичина — окремий коронний край.

К. Кавтський — Національність й інтернаціональність.

К. Кавтський — Національна держава, імперіялістична держава й союз держав. Переклад з німецького з додатком: — Дмитро Сметанка — Соціялізм, завойовницька політика, патріотизм і націоналізм.

В. Лібкнехт — Чи Європа має скрозачіти?

Ф. Лясаль — Про суть конституції.

Ф. Лясаль — Програма робітників.

Др. Осип Назарук. — Що се є: суспільні класи, боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація.

В. Рюминський — Повстанє селян в Англії.

К. Реннер — Національна справа, імперіялізм і соціялізм.

К. Реннер — Нація, як правна ідея й інтернаціонал.

К. Реннер — Проблеми сходу.

С. Дікштайн — Хто з чого живе?

Ф. Волховський — Як мужик став довжником у всіх.

Ф. Волховський — Казка про несправедного царя, друге українське виданнє.

Ф. Волховський — Казка про солдатську душу.

Чи є тепер панщина?

В Швачка — Чому позичали віру.

Х. Житловський — Соціялізм і національне питанє.

А. Бах — Цар-Голод, друге українське виданнє.

Н. Андрєєв — Початки релігії.

В німецькій мові вийшли:

1. Georg Ruczka — Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.
2. Georg Ruczka — Die französischen Sozialisten und der Krieg.

В „Політичній Бібліотеці“ вийшли:

Л. Василенко — Світова війна.

С. Томашівський — Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни.

Л. Лозинський — Утворення українсько-го коронного краю в Австрії.

М. Драгоманів — Старі хартії вольности.

Друкують ся або готують ся до друку:

М. Драгоманів — Оповідання про заздрих богів.

А. Бах — Економічні нариси.

Л. Кульчицький: Федералізм і соціалістична політика.

Боротьба за землю і волю в Росії.

Ж. Жорес — Батьківщина і робітництво.

М. Борисов — Соціалізм і проблема національної автономії.

К. Ляйтнер — Імперіялізм московського народу.

Е. Пернерсторфер — Про новітній націоналізм.

Національна справа й Партія Соціялістів-Революціонерів.

Галичина й її національне значінє для України.

Е. Бернштайн — Інтернаціонал робітничої класи й європейська війна.

І. Сокира — Хай Європа козачіє!

До уґрунтування програми української соціялістичної партії.

М. Драгоманів — Про неволю віри.

М. Драгоманів — Швайцарська республіка.

Е. Вандервельд — Ідеалізм в марксизмі.

Л. Шишко — Оповідання з московської історії. Частини I—III.

Л. Шишко — Робочий нарід і державний лад.

Національна справа в Росії й як її по-лагодити.

Як бороти ся за землю і волю.

Що таке свобода й як її добувати.

Від самодержавства до народоправства.

Панщина й її упадок в західній Європі.

Французська армія підчас великої революції.

Славетні дні турецького війська.

В. Винниченко — Боротьба (Оповіданє).

